

Tehetséges és átlagos képességű diákok szövegértésének alakulása általános iskolában

TANÍTÓ- ÉS ÓVÓKÉPZŐ INTÉZET

tehetség, szövegértés, olvasás, szókinccs

Bevezetés

Az elmúlt években az olvasási szokások átalakulásának vizsgálatával párhuzamosan a kutatások előterébe került a gyerekek szövegmegértésének gyenge színvonala is. Nem csak az olvasás, de a szövegértés is komplex folyamat. Ennek elméleti bemutatására jelen keretek között nincs mód. Az alábbiakban egy 2005–2006 folyamán, közel 700 fős országos mintán elvégzett kutatás részeredményeit ismertetjük. A kutatás célja az volt, hogy egyrészt képet kapjunk az átlagos képességű gyerekek szövegmegértésének színvonaláról, másrészt ezt összevethessük a tehetséggondozó iskolák diákjainak eredményeivel. A kapott eredmények helyenként meglepőek, különösen, ha összevetjük az eredményeket egy 10 évvel korábbi kutatással. (A korábbi vizsgálat feladatlapjával végeztük el mi is a felmérést.)

A szövegértés vizsgálathoz a dr. Tóth László által készített szövegértés feladatlapot használtuk. Tóth hét olyan területet jelölt meg, amelyek mentén való vizsgálódás megmutathatja a történetmegértés színvonalát.

E területek a következők:

1. *Az adatkikeresés területe (AD).* Itt a tanulók konkrét adatokra vonatkozó kérdéseket kaptak. A válaszokat egyszerűen ki kellett keresni a szövegből.
2. *Az események területe (ES).* Itt a kérdések konkrét eseményekre utaltak a történet főbb csomópontjainak megfelelően.
3. *A fogalmak területe (FO).* Itt a történetből kiemelt konkrét és absztrakt fogalmak jelentését kellett a tanulóknak megmondaniuk.
4. *Az összefüggések területe (ÖF).* Itt a történetben explicit módon jelen lévő összefüggéseket kellett felismerni.
5. *A valóságra vonatkozó ismeretek területe (VA).* Ezek olyan ismeretekre kérdeznek rá, amelyek tartalmilag kapcsolódtak ugyan a szöveghez, viszont abban nem voltak megtalálhatók. Megválaszolásukhoz előzetes, tényszerű szövegeken kívüli ismeretre volt szükség.
6. *Az operatív-manipulatív területen (OP)* olyan kérdéseket kaptak a tanulók, amelyek önálló következtetést igényeltek.
7. *Az esztétikai-üzeneti területen (EÜ)* a mű üzenetének megragadását, erkölcsi állásfoglalást, a véleményalkotás színvonalát kívántuk feltárni. [1, 2]

Ezek a komponensek így egyben nehézségi sorrendet is jelentenek, vagyis a legkönnyebb feladat az adatkikeresés, a legnehezebb pedig a szöveg egész jelentésének, a mű valódi üzenetének megragadása. (A táblázatokból iskolánkénti összehasonlításban a teljesítményszázalékot olvashatjuk le. A százalékban kifejezett teljesítményen az egyes területeken, ill. az egyes kérdések mentén elérhető pontszámhoz való viszonyítást értjük. A kontrollcsoportok adatait bemutató táblázatok utolsó sorában mindenhol feltüntetjük Tóth László korábbi vizsgálatainak eredményeit, melyeket átlagos képességű hatodikos és nyolcadikos gyerekeknél írt le. [1, 3] A táblázatokban az alábbi jelöléseket használom: Szerencs – A, Mád – B, Taktaharkány – C, Mátészalka – D, Mezőkovácsháza – E, Beled – F, Kapuvár – G, Csongrád – H, Tóth László korábbi eredménye – I.)

Az adatkikeresés területe (AD)

A feladatlap első kérdéscsoportja három kérdést tartalmazott, melyek egy tárgyra, egy időtartamra és egy időpontra vonatkoztak. Ezekkel azt kívántuk feltárni, hogy milyen eredményességgel tudnak a tanulók a szövegben keresgélni, egy-egy nagyon pontosan körülírt konkrétumot megnevezni.

Ezen a területen, vagyis az egyszerű, szövegben fellelhető adatok megkeresése terén 2 mintás T-próba elvégzése után erősen szignifikáns ($p = 0.000$) különbséget találtunk a tehetséges és az átlagos képességű gyerekek átlagai között. Ugyanakkor a különbség a nyolcadikosoknál eltűnik.

AD - tehetség	5.o. (%)	6.o. (%)	7.o. (%)	8.o. (%)
A	60,87	66,67	73,02	58,73
B	40,74	56,25	57,89	48,89
C	43,33	65,00	65,28	64,82
D	62,12	73,02	65,38	62,50
E	40,28			

AD - kontroll	5.o. (%)	6.o. (%)	7.o. (%)	8.o. (%)
F	39,81	67,45	59,59	56,56
G	31,66	45,33	50,71	68,41
H	27,58	34,66	43,47	54,16
I		61,80		71,88

1. táblázat

A teljesítményszázalékok jól mutatják, hogy annak ellenére, hogy az egyes iskolák között vannak helyenként jelentős eltérések, a tehetséggondozó iskolák diákjai ezen a területen nagyobb arányú fejlődést mutatnak, ami azonban a nyolcadikosoknál kiegyenlítődik. Itt kell megemlíteni, hogy vizsgálatunk kivitelezésekor nem állt módunkban követéses vizsgálatot végezni, azaz egy időpontban oldattuk meg a feladatlapot az iskola négy évfolyamával. Így természetesen az osztályok összetétele befolyásolhatja az eredményeket, és a fejlődésre vonatkozó következtetések levonására nincs mód.

Az események területe (ES)

A kérdőívben szereplő három ES-jellegű kérdés annak a feltárását célozta, hogy a tanulók mennyire pontosan észlelik a történet főbb eseményeit. A három kérdés háromféle volt.

Az első ES-jellegű kérdés közvetlenül vonatkozott egy markáns eseményre (haláleset), ami az egész történet indító mozzanata volt. Ugyanakkor az azonosításhoz nem volt szükség az eseménysorok időviszonyainak a mérlegelésére.

A további két ES-jellegű kérdés már megkívánta az időviszonyok mérlegelését, mivel egy-egy rögzített esemény *előtt* és *után* történt másik eseményre kérdeztek rá. [1, 2, 3]

Mindkét csoportban és minden korosztálynál megfigyelhető volt, hogy az *előtt* típusú kérdésre több helyes válasz érkezett, mint az *után* típusú kérdésre. Ezt korábbi vizsgálatokban kisiskolásoknál Tóth is így találta. [1, 3] Az *előtt* és az *után* típusú kérdések megválaszolása akkor lehetséges, ha a gyerekek már tudnak tájékozódni az események sorrendiségében, képesek követni az időbeliséget is. Az *után* típusú kérdés a történet utolsó eseményére vonatkozott, és mindkét csoport minden évfolyamnál itt volt lényegesen alacsonyabb a teljesítmény. Valószínűsíthető, hogy a történet utolsó mozzanatának észrevétele, illetve a korábbi történésekhez való illesztése nehézséget jelentett a diákoknak.

Az átlagok tekintetében az ötödikeseknél a különbség a két minta közt kicsi, a következő évfolyamokon ez markánsan növekszik. Összességében a tehetségesek eredményei ezen a területen is szignifikánsan ($p = 0.000$) jobbak.

ES - tehetség	5.o. (%)	6.o. (%)	7.o. (%)	8.o. (%)
A	55,07	78,26	82,54	76,19
B	62,96	68,75	73,68	77,78
C	60	61,67	76,39	79,63
D	63,63	66,67	80,77	79,17
E	51,39			

ES - kontroll	5.o. (%)	6.o. (%)	7.o. (%)	8.o. (%)
F	54,62	63,49	60,6	61,61
G	56,66	65,83	71,01	66,66
H	55,17	53,33	65,74	70,68
I		69,63		78,70

2. táblázat

Érdekes, hogy Tóth korábbi, 1997-ben publikált, az átlagos képességekre vonatkozó eredményei inkább a tehetséges gyerekek teljesítményszázalékaihoz közelítenek. Ez több kérdéscsoportnál megismétlődik, ám mindegyikre nézve nem mondható igaznak, így a jelenség okára vonatkozóan nem adható egyértelmű válasz. Talán korábban többet, gyakrabban olvastak a gyerekek, így az adatkikeresés (AD) és az események azonosításához (ES) szükséges képességekkel magasabb szinten rendelkeztek, fogalomismeretük (FO) és háttértudásuk (VA) magasabb szintű volt, s ezek hatására következtetési képességük (OP) is erősebb lehetett. Természetesen ez csak egy lehetséges magyarázat, az okok feltárása meghaladja jelen munka lehetőségeit, ám napjainkban sok vizsgálat bizonyítja az olvasás háttérbe szorulását, ami sajnos magával vonja az említett területek színvonalának romlását is.

A fogalmak területe (FO)

Az itt szereplő kérdések a szövegből kiemelt öt fogalom (liget, halhatatlan, emberfeletti, szarkofág, harmónia) jelentésére kérdeztek rá. A fogalmak magyarázatához, értelmezéséhez a tanulók előzetes ismeretén kívül a szövegkörnyezet is támpontot adott a gyerekeknek. -

A fogalmak ismerete mindkét csoportnál nagyon gyenge szintű. Bár szignifikánsan jobbak a tehetségesek ($p=0.000$), eredményeik inkább az ebben az életkorban elvárható szinten vannak, mintsem azt meghaladóan (ld. Tóth eredményeit; [1, 3]) Az eredmény felhívja a figyelmet a kontrollcsoport nagyon gyenge fogalomismeretére, amely probléma szintén alapulhat az olvasás háttérbe szorulásán, hiszen az a szókincs fejlesztésében nagy hatású.

FO - tehetség	5.o. (%)	6.o. (%)	7.o. (%)	8.o. (%)
A	22,61	25,22	26,67	31,43
B	7,78	23,75	27,37	34,67
C	11	24	30,83	30
D	13,64	23,81	30,77	27,50
E	20,00			

FO - kontroll	5.o. (%)	6.o. (%)	7.o. (%)	8.o. (%)
F	15,55	26,18	27,87	32,1
G	14	7,2	14,49	30,52
H	3,44	12,8	13,04	18,75
I		27,62		37,04

3. táblázat

Az összefüggések területe (ÖF)

Itt kizárólag azokra az oksági összefüggésekre kérdezett rá a feladatlap, amelyek nyíltan ki voltak fejtve a szövegben, és az ok-okozati reláció vagy egyetlen összetett mondatban, vagy két egymást közvetlenül követő mondatban szerepelt. A kérdések a reláció egyik tagját tartalmazták, és a másik tagra kérdeztek rá.

Minden évfolyamon lényegesen, vagyis szignifikánsan jobban oldották meg ezt a típusú feladatot a tehetséges diákok ($p=0.000$). Az eredmény várható volt, ám a különbség felülmúlta az elvárásokat. Ezen a területen a tehetségesek az átlagpopulációban korábban mért eredményekhez képest is nagyon magasan teljesítettek, közel 50%-kal múlták felül átlagos társaikat! Úgy tűnik ezen a területen érhető leginkább tetten a tehetségesek kiemelkedő adottságaiból fakadó fölénye!

ÖF - tehetség	5.o. (%)	6.o. (%)	7.o. (%)	8.o. (%)
A	56,52	62,32	55,56	52,38
B	35,18	60,42	54,39	71,11
C	38,33	50	69,44	79,63
D	65,15	58,73	62,82	66,67
E	48,61			

ÖF - kontroll	5.o. (%)	6.o. (%)	7.o. (%)	8.o. (%)
F	17,59	33,32	37,37	34,34
G	28,33	38,66	36,69	42,1
H	18,39	41,33	34,78	33,33
I		35,94		42,17

4. táblázat
ÖF teljesítményszázalékai

A valóságismeret területe (VA)

Ezzel a kérdéscsoporttal arra kerestük a választ, mennyire rendelkeznek a gyerekek a történet megértésének szempontjából hasznosítható háttérismeretekkel, illetve ezeket mennyire képesek mozgósítani egy – a racionalitástól elszakadó – mesében. A feladatlap három tényezőre kérdez rá: egy uralkodó teendőire, az uralkodó halálának következményeire és az alattvalók cselekvési szabadságára.

VA - tehetség	5.o. (%)	6.o. (%)	7.o. (%)	8.o. (%)
A	28,26	28,26	24,60	47,62
B	26,85	31,25	30,70	46,67
C	20,83	25,83	29,86	37,04
D	28,03	32,54	33,97	36,46
E	27,08			
VA - kontroll	5.o. (%)	6.o. (%)	7.o. (%)	8.o. (%)
F	28,69	28,57	38,38	41,91
G	19,16	18	30,43	50,87
H	22,41	28,72	31,16	25
I		38,08		44,13

5. táblázat

Az eredmények nagyon változatos és iskolánként ingadozó képet mutatnak. Ami egyértelműen kitűnik, semmivel nem jobbák a tehetségesek eredményei ($p=0,921$), sőt, helyenként gyengébbek, mint az átlagosaké. Ez mindenképpen meglepő eredmény, s talán a tehetségesekre jellemző nagyobb kreativitás, mélyebb involválódás eredményezhette az ismeretek mozgósításának gyengébb szintjét. Az eredmények mindenképp érdekesek és további vizsgálatokra inspirálnak.

Az operatív-manipulatív terület (OP)

Az ebben a kérdéscsoportban feltett három kérdés az önálló következtetések levonását várta el a diákoktól, melynek során a tanulók csak a saját szubjektív szövegértelmezésükre támaszkodhattak. Az első kérdés jelképtelmezést kívánt meg a tanulóktól, a második a főhősben végbement változásokra, a harmadik pedig a főhős cselekvését vezérlő motívumokra kérdezett rá.

OP - tehetség	5.o. (%)	6.o. (%)	7.o. (%)	8.o. (%)
A	19,57	36,23	32,54	35,71
B	25,93	29,17	24,56	21,11
C	23,33	25,83	39,58	38,89
D	25,76	30,96	35,26	27,08
E	20,83			

OP - kontroll	5.o. (%)	6.o. (%)	7.o. (%)	8.o. (%)
F	19,44	26,98	26,76	25,75
G	23,33	24,66	18,84	36,84
H	16,08	20	18,84	31,25
I		31,85		40,94

6. táblázat

A tehetségesek ezen a területen is szignifikánsan jobb ($p=0,000$) eredményt mutattak, ám megint érdemes felfigyelni arra, hogy az eredmények a Tóth által leírt 1997-es eredményekhez képest nem kiemelkedők, sőt, helyenként gyengébbek! Vagyis elmondhatjuk, hogy bár meghaladják a kontrollcsoport eredményeit, tulajdonképpen nem beszélhetünk kimagasló teljesítményről.

Az esztétikai-üzeneti terület (EÜ)

A feladatlapot záró három kérdés azt kívánta feltárni, hogy mennyire értették meg a gyerekek a mű üzenetét. A három kérdés a főhősnek, az általa emelt épületnek és az épület elnevezésének megítélését, véleményezését kérte a tanulóktól. A feladat komplex volt, hiszen a főhős számos változáson ment át a történet végéig, illetve maga a történet is több szempontú értelmezést kívánt meg.

EÜ - tehetség	5.o. (%)	6.o. (%)	7.o. (%)	8.o. (%)
A	14,01	33,34	20,64	29,10
B	20,99	27,08	22,71	30,37
C	5,55	7,78	30,56	32,10
D	18,18	21,16	28,21	19,44
E	24,53			

EÜ - kontroll	5.o. (%)	6.o. (%)	7.o. (%)	8.o. (%)
F	12,65	12,16	13,13	20,2
G	6,11	14,22	19,81	27,48
H	10,72	13,33	16,42	15,27
I		15,50		25,51

7. táblázat

Az eredmények itt is ingadozóak, s bár összességében szignifikánsan jobbak voltak a mű üzenetének értelmezésében a tehetségesek ($p=0,000$), ha évfolyamonként és iskolánként nézzük, akkor nem minden esetben teljesítettek szignifikánsan jobban a tehetséggondozó iskolák tanulói.

Összegzés

Kutatásunkban arra kerestük a választ, milyen különbségek fedezhetők fel átlagos képességű és tehetséges diákok szövegértésének színvonala között. A részeredményekből az alábbi információk tűnnek ki:

- 1.) A háttértudás mozgósításának területén semmilyen különbség nem fedezhető fel, tehát a jobb képességek nem segítik a diákokat abban, hogy a történet irracionális meseszövegéből kitekintve racionálisan alkalmazzák tudásukat.

- 2.) A valóságismeret területének kivételével minden területen szignifikánsan jobb eredményt nyújtottak a tehetséggondozó iskolák diákjai.
- 3.) A tehetséges tanulók eredményei dr. Tóth László 1997-ben publikált eredményeihez képest nem minden területen kiemelkedők, ami felhívja a figyelmet a szövegértés színvonalának romlására a tehetséges és az átlagos képességű diákok estén is.
- 4.) A tehetséges diákok szempontjából minden tekintetben kiugróan kiemelkedő terület az összefüggések területe volt, ahol a szövegben nyíltan kifejtett oksági összefüggésekre kérdeztünk rá. Ebben teljesítettek a kontrollcsoporthoz, sőt a korábbi vizsgálatokban résztvevő diákokhoz képest is kiugróan jobban.
- 5.) Összességében elmondható, hogy a kérdéscsoportok nehezedésével mindkét csoportnál csökkenő tendencia figyelhető meg a teljesítményben.

A kutatás sok eredményt hozott, melyek egy részét ismertettük jelen tanulmányban. Emellett számos újabb kérdést vetett fel, melyek vizsgálatára, magyarázatára a kutatás második szakaszában kerülhet majd sor.

ÍRODALOM

- [1] TÓTH, L.: Narrativum és megértés: Pszichológiai sajátosságok a narratív szöveg megértésének fejlődésében az általános iskolai tanulóknál. Debrecen, Habilitációs értekezés
- [2] TÓTH, L.: Kiindulópontok az általános iskolai tanulók szövegmegértésének longitudinális vizsgálatához. In: Acta Psychologica Debrecina, szerk: Balogh L., KLTE, 1990., 16. szám, 66–77.
- [3] TÓTH, L.: A szövegmegértés fejlődése kisiskolás korban. In: Magyar Pedagógia, 97. évf., 1. szám, 41–59.

ÁGOTA DÖBÖR

The change in reading comprehension skills of talented and average students at primary school

In recent years, the issue of children's poor reading comprehension skills has come into focus. Not only reading, but comprehension, also, is a complex process. In the following, we present the partial results of a national research project, carried out on a sample of 700 students, in 2005–2006. The goal of the research was, on the one hand, to get a picture of the level of the reading-comprehension skills of average children and, on the other hand, to compare this with the results of students in schools for talented children. The results are, in some parts, surprising, especially when compared with the results of research carried out 10 years ago.